fahs

NUMMER 2 APRIL 2008 22. ÅRGANG

Rosenøen i parken ved Fredensborg Slot fotograferet ca. 1902. Anlægget, som nu kan konstateres at gå helt tilbage til det oprindelige Østrup Slot, ligger inde i Den Reserverede Have, hvortil der kun er adgang for offentligheden i en kortere periode midt på sommeren, når regentparret er bortrejst.
Foto venligst udlånt af Fredensborg Arkiverne

et blad fra
Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Kære medlemmer

Bortset fra det særlige jubilæumsnummer i 2006, tror jeg det er mange år siden FAHS sidst udkom med 16 sider.

Anledningen er Kresten Tommerups meget spændende artikel om Østrup Slot. Fremkomsten af et kort, aftegnet og anvendt af Adolph v.d. Recke i forbindelse med bygningen af Esrum Kanal, giver sammen med studiet af andre kilder, nye oplysninger om placeringen af Østrup og om slottets bygninger. Kresten Tommerup foreslår i slutningen af artiklen at man efterprøver resultatet af hans undersøgelser ad arkæologisk vej (f.eks. ved hjælp af georadar- eller magnetometer-målinger).
Jeg håber at Kresten Tommerup får held med sine anstrengelser - jeg har ladet mig fortælle, at der er arkæologer/museumsfolk som er interesseret i sagen - men som sædvanlig skal der nok også penge til. Jeg synes det er rigtig godt (også for Frederiksborg Amts Historiske Samfund), hvis en artikel i FAHS bladet kan være med til at skubbe på projektet.

Som optakt til 2-binds værket om Gribskov (FAHS årbog 2008/2009) går vi en tur med Flemming Rune i skoven fredag den 30. maj (læs mere om turen på bagsiden af bladet). Her vil jeg bare minde om at årbogen/årbøgerne om Gribskov først udkommer til efteråret. Det giver omvendt medlemmer, som evt. endnu ikke har betalt deres kontingent, lejlighed til at få det klaret. Systemet er jo som sædvanligt - ingen årbog uden betalt kontingent.

Som tidligere vil jeg gøre opmærksom på FAHS's hjemmeside www.fahs.dk - det er her man bl.a. kan læse referatet fra årets generalforsamling, bestyrelsens beretning og måske også blive inspireret til at købe en af de ældre årbøger.

Eva Stenninske

fahs

FAHS er medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund og udkommer fire gange om året; i februar, april, august og november.
Artikler til bladet sendes til:
Frederiksborg Amts Historiske Samfund
v/ Eva Stennicke c/o Helsingør Kommunes Biblioteker,
Marienlyst Alle 4, 3000 Helsingør.
Telefon: 4928 3622, fax: 4928 3627
E-mail: eva.stennicke@mail.dk
Indmeldelse, spørgsmål omkring medlemskab og lign.:
Eva Stennicke - se e-mail, tlf. nr. og adresse ovenfor.
Hjemmeside og adgang til årbogsregister: www.fahs.dk

Redaktion
Bibliotekar
Eva Stennicke
(ansvarshavende red.)
Layout, sats og tilrettelæggelse:
Eva Stennicke

Tryk: FOA

Det ukendte Østrup Slot

af Kresten Tommerup

Forud for opførelsen af det nuværende Fredensborg Slot under Frederik IV (1699-1739) lå der på stedet en gammel fæstegård, Østrupgård, der allerede var blevet erhvervet af kronen omkring 1560, som led i Frederik II.s store godserhvervelser i det nordøstlige Sjælland. (Vi kender bebyggelsen helt tilbage til omkring 1500, oprindelig med navnet Ørstrup).

Efterfølgende var den ensomt beliggende gård imidlertid igen overgået på private hænder, men 1678 blev den atter erhvervet af kongen, Christian V (1670-1699). I de efterfølgende år gennemførtes en vis udbygning af det første beskedne kongelige slot på stedet – Østrup Slot – efter alt at dømme som en udvidelse af et allerede forinden anlagt "hollænderi", dvs. en avlsgård, hvor vægten var lagt på græsning til kvæg samt indgærdede "indelukker" med frugttræer og køkkenhaver. På Fredensborg findes endnu i dag et ældre maleri, som givetvis forestiller de første hollandske bønder, der som forpagtere har haft til opgave at drive "hollænderiet".

Hidtil har det været såre begrænset, hvad vi egentlig har vidst om dette første Fredensborg. Lokalhistorikeren Valdemar Seeger og Fredensborg-eksperten Jan Steenberg er enige om at betegne Østrup som et ikke specielt komfortabelt kongeligt lystslot.

Det eneste konkrete kendskab til stedets indretning har hidtil været en beskrivelse af Østrupgård, som stammer fra det samme år, som Christian V overtog stedet (1678), dvs. inden der overhovedet var gennemført nogle ændringer på gården. Ved den lejlighed fik den kendte amtsforvalter og ridefoged Hans Rostgaard nemlig til opgave at foretage en gennemgang af ejendommen – og hans forholdsvis udførlige beskrivelse af lokaliteterne er stadig bevaret. Han betegner her Østrupgaard som "en ganske ringe sædegård", som en fattig, ærlig bonde ikke ville kunne ernære sig af. "Men for Kongen og store Herrer, da er det en løstig Sted og plazier af Skov og Esse Sø, samt mangfoldige Dyr, som før er meldt", hedder det i beskrivelsen, der også rummer en nøje gennemgang af det eksisterende "hollænderis" beboelseshus, bestående af to stuer, et kammer, en kælder og en borgstue. Herudover har der naturligvis været diverse udlænger i form af lader.

Det ukendte Østrup Slot

Vi har stort set intet kendskab til, hvilke bygningsmæssige ændringer Christian V gennemførte på Østrup i årene umiddelbart derefter, men en del udvidelser må være sket, idet en væsentlig del af Frederiksborg-stutteriet (oven i købet det fornemme hvidskimlede stod med 18 hopper) blev flyttet hertil allerede 1683. Stutteriets hingste var derimod opstaldet i København og kom kun til Fredensborg, når bedækningen skulle finde sted. Men stutteriets indkvartering må dog have nødvendiggjort opførelsen af en del yderligere staldbygninger og udlænger m.v., og vi har fra arkivalierne f.eks. også oplysning om eksistensen af en speciel hingstestald.

Herudover ved vi at Frederik IV i de første år efter tronbestigelsen 1699 på stedet lod opføre "et lidet kongeligt Lysthuus", men vi har hidtil kun haft et meget beskedent kendskab til dette byggeris omfang, og et "lysthus" kunne med datidens sprogbrug

godt indebære en langt mere permanent bygning, end vi i dag er tilbøjelige til at forbinde med ordet. Dette første Fredensborg – Østrup Slot - fik dog ikke nogen lang levetid: Samtlige Østrups bygninger blev nemlig nedrevet i forbindelse med opførelsen af det nye Fredensborg Slot. I en instruks fra amtmanden fra juli 1721 nævnes det således, at det gamle Østrup nu er nedrevet. Tømmeret fra Østrup blev sammen med andre brugbare byggematerialer fragtet til Frederiksborg med henblik på genanvendelse, bl.a. til en ny stutmesterbolig samt til forskellige istandsættelsesarbejder på selve Frederiksborg Slot.

Også den eksakte beliggenhed af det lille kongelige jagtslot Østrup har gennem tiden været noget omtvistet. Jan Steenberg når frem til, at den sikreste placering må være på skrænterne nord for Skipperalleen, mellem den gamle egeallé og det senere slots jernport. Han ser samtidig helt bort fra de ældre forlydender om, "at Frederik IV som forløber for sit nye slot havde bygget et lysthus ved Østrup, og at dette lysthus skulle have ligget netop dér i det knudepunkt, hvor jagtvejene mødtes".

"Man tør (...) ikke uden videre godkende denne forklaring," skriver Steenberg og henviser bl.a. til, at sådanne jagtveje måtte have gået gennem stutterivangene, og "hesteavl og parforcejagt harmonerer normalt ikke godt sammen. (...) (Jagtvejs)Stjernen ved Fredensborg bliver derfor ikke her regnet med blandt de træk, der peger tilbage til tiden, før Fredensborg blev bygget", konkluderer Jan Steenberg.

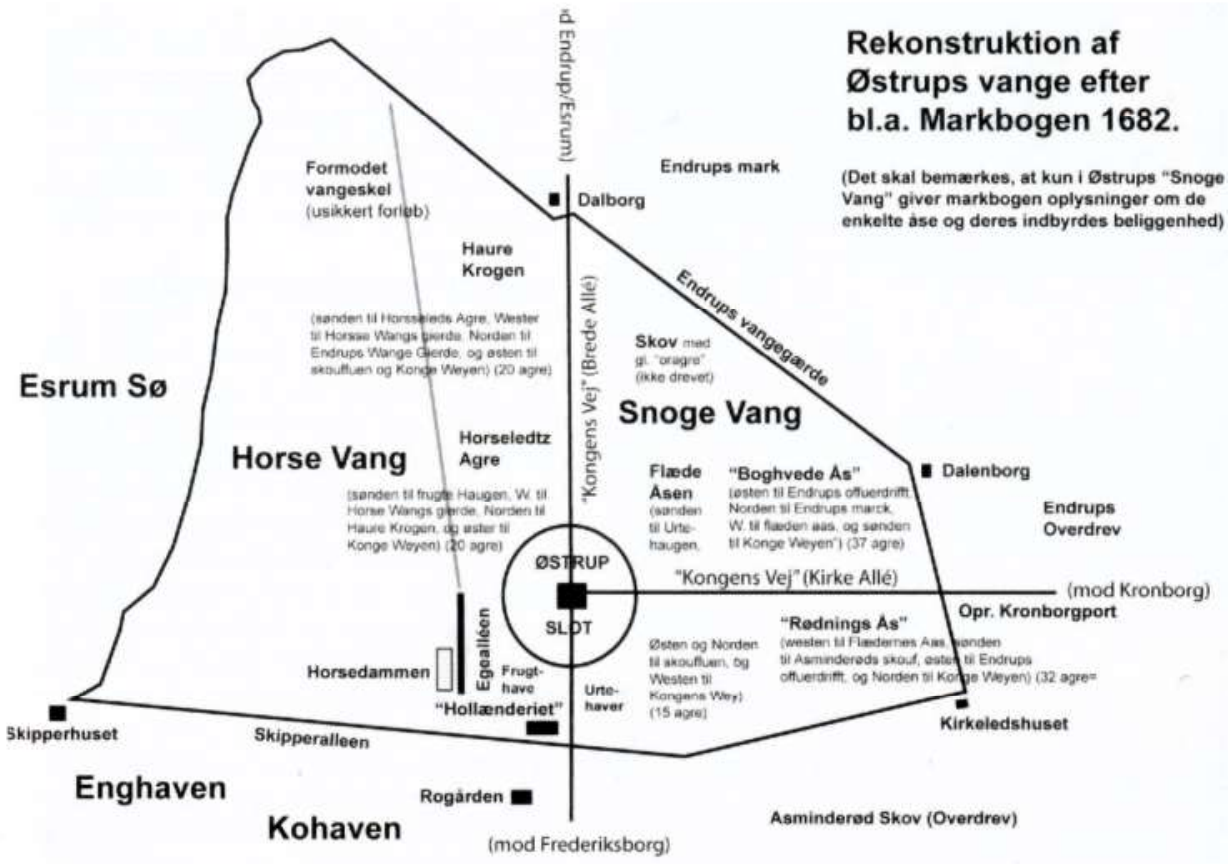
Valdemar Seeger er derimod ikke helt så afvisende overfor oplysningerne om det kongelige lystslot, selvom det synes åbenbart, at han i sine bøger om Østrup ofte blander det gamle hollænderi og det senere lystslot sammen. Også flere senere forfattere synes i deres værker om Fredensborg i det store og hele at acceptere tanken om et beskedent slotsbyggeri på samme sted som det nuværende, men ingen har hidtil kunnet finde egentlige beviser på dette slots reelle eksistens, endsige oplysninger om dets indretning.

Markbogen om Østrup 1682

Christian V's overtagelse af Østrupgaard 1678 falder nogenlunde samtidig med et omfattende opmålingsarbejde i hele landet forud for en ny matrikulering af alle dyrkede jorder. Resultatet heraf kender vi som Chr. V's store matrikel fra 1688, og også på Østrupgaard har der været opmåling og besigtigelse – i august 1682.

Herfra har vi en såkaldt markbog med beskrivelse og delvis opmåling af gårdens jorder, som fortæller os, at gården havde tre vange: Mod nord Horse Vangen på arealerne ud mod søen og Snoge (Højs) Vangen, omfattende arealerne i hele den østlige del af den nuværende slotshave. Syd for den eksisterende slotspark lå gårdens tredje vang, Kohaven, og endelig fandtes på de lavestliggende arealer ud mod søen (omkring Skipperhusets nuværende placering) en større enghave. Endvidere oplyses om forskellige mindre indelukker, frugthaver og urtehaver. Markbogsteksten fra 1682 gør det i første omgang ikke nemmere at placere Østrup Slot i forhold til disse vange, idet den fastslår, at Østrup Jagtgård ligger nord for agrene i den mest udførligt beskrevne af Østrups tre vange, Snogevangen. ("Snaage Wangen – Liger sønden for Østrupgaard, og Urtehaugerne, Westen til Horsse Wangen, Norden til Endrups Wang, og østen til Endrups offuerdrifft"). Det placerer imidlertid gården helt oppe i den nordligste del af slotsparken, hvorfor det må antages, at der er tale om en fejlskrivning og at der i stedet skulle have stået "sønden til". Herved bliver vangen også eksakt lokaliseret i alle fire kompasretninger.

Markbogen anfører, at der i tiden umiddelbart op til opmålingerne i 1682 skete en sammenlægning af Østrups hidtidige to store vange, Snoge Vangen og Horse Vangen "til græsning for kongens hopper". Denne sammenlagte stutterivang må stort set være identisk med hele den nuværende slotshave,

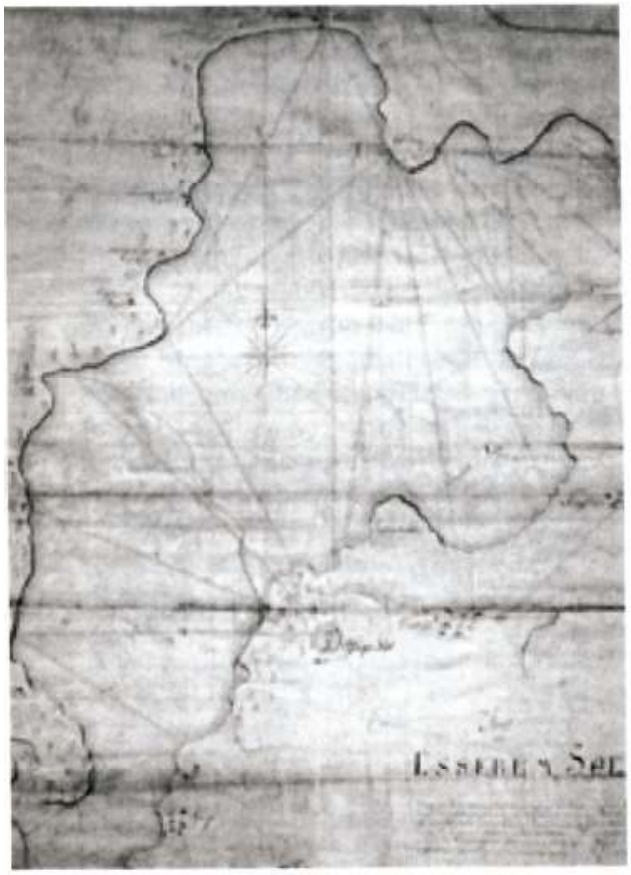

Rekonstruktion af Østrupgaards to nordlige vange, Horse Vang og Snoge Vang, foretaget bl.a. på grundlag af oplysningerne i markbogen for Østrupgaard, dateret 24. august 1682. Markbogens beskrivelser af åsene i Snoge vangen giver kun indbyrdes mening, såfremt vi opfatter den nuværende N-S-gående Brede Allé og den østgående Kirke Allé som den "Kongens Vej", der henvises til i markbogen. I så fald har vejanlægget været en realitet på stedet allerede 4 år efter Christian V's overtagelse af Østrup

begrænset i nord og syd af to øst-vest gående markante kløfter i terrænet, i nord markeret af nutidens "Dybe Allé" og tilsvarende i syd af den kløft, hvor Skipperalléen går i dag.

Kløften fortsætter på den anden side af Slotsgade i "Bagerdammen" lige ved indkørslen til slotsområdet "Jernporten", og den fornemmes stadig som et markant niveauspring i terrænet langs resten af slotshavens sydlige skel. Umiddelbart syd for den sammenlagte Østrup Vang lå også Rogården/Rogårdshusene (der måske var det helt oprindelige Østrupgård fra før år 1500) med et beskedent indhegnet jordtilliggende (med en placering lidt vest for den nuværende Store Kro). Her var der i 1682 boliger for tre husmænd, der gjorde tjeneste på Østrup. Markbogen nævner endelig det endnu eksisterende Kir-keledshus ved slotsparkens sydøstlige hjørne som bolig for to af de øvrige husmænd, der var tilknyttet den kongelige jagtgård.

Mod vest dannede Esrum Sø den naturlige afgrænsning af Østrups jordtilliggende, mod øst er grænsen tilsvarende naturgivet i form af en række engdrag i det overdrev, der hørte til den lidt nordligere beliggende landsby Endrup. Vest for det eksisterende Fredensborg – fra højdedragene nord for Skipperalléen og nordpå gennem den kongelige særhave – går endnu i dag en flere århundreder gammel egeallé. De ældste af træerne menes at være

Landinspektør A. v.d. Recke aftegnede i 1794 dette langt ældre kort over Esrum Sø og dens omgivelser forud for etableringen af Esrum Kanal. Kortet giver hidtil ukendte oplysninger om det Østrup Slot, som var Fredensborgs umiddelbare forgænger. Adolph v.d. Recke anfører på kortet, at han har fundet det blandt nogle gamle papirer. Det findes i dag på Rigsarkivet i en mappe sammen med andre kort, benyttet i forbindelse med planlægningen af Esrum Kanal

omkring 600 år gamle og dermed væsentligt ældre end det nuværende slotsanlæg. Alléen menes at være resterne af et oprindelige nord-syd gående vangeskel.

På grundlag af markbogens oplysninger, samt andre oplysninger fra forskellige kilder, kan der rekonstrueres et rimeligt troværdigt kort over Østrupgårds tilliggender og placeringen af de forskellige åse bl.a. i Snoge Vang, der som den eneste af gårdens vange beskrives udførligt, idet dette område åbenbart har været dyrket helt frem til ibrugtagningen af arealerne til kongens hesteavl. Beskrivelserne afslører dog samtidig, at området tidligere har været mere intensivt opdyrket, idet der bl.a. nævnes en del "gamle oragre", som ikke har været dyrket i mands minde. Også gårdens to øvrige vange, Horse Vangen og Kohaven, må dog tidligere i et eller andet omfang have været under plov.

Gammelt kort med nye oplysninger

Kendskabet til Christian Vs Østrup Slot kan dog nu udvides ganske kraftigt gennem fremkomsten af et ældre kort med dybdemålinger over Esrum Sø og dennes omgivelser, aftegnet af landinspektør Adolph v.d. Recke i 1794. Dette kort befinder sig i dag i Rigsarkivet i en mappe med andre kort, som Recke brugte ved planlægningen af Esrum Kanal-byggeriet, og det videregiver en række nye oplysninger om det oprindelige lystslots indretning og omfang. Østrup Slot er på dette kort vist som en firelænget ejendom midt i et stort set cirkulært gårdanlæg og med en række sammenbyggede udlænger (staldbygninger m.v.) placeret i hele den østlige halvdel af slotspladsens periferi.

Syd for selve lystslot-komplekset er på kortet yderligere angivet et par selvstændige bygninger (formentlig er disse to markerede bygninger netop det gamle "hollænderi" – vi har fra Fredensborg-byggeriets tid en oplysning om, at netop her, til venstre for "Jernporten", hvor der opførtes en ny (stadig eksisterende) materielstald, skete det på stedet, hvor "das alte haus" havde stået. Vi ved også, at slotsarkitekt Johan Cornelius Krieger fra starten af 1720 installerede sig her i det gamle "hollænderi", mens byggearbejderne på slottet stod på. Endelig ses på det gamle kort i selve slotsanlæggets sydvestlige hjørne en meget markant ottekantet signatur, der kun kan tolkes som Fredensborgs gamle Menagerianlæg, der er kendt fra adskillige illustrationer af det ældre Fredensborg fra slutningen af 1720'erne - umiddelbart vest for det nuværende slot og den såkaldte "Marmorhave". Det er da også dette anlæg, der helt eksakt stedfæster det gamle Østrup Slot

Udsnit af Reckes aftegnede kort, som ganske tydeligt viser det oprindelige lystslot. Udover selve det firelængede "lysthus" i midten får man et vist indtryk af en omgivende række af tilhørende faciliteter, bl.a. formentlig staldbygninger til de dele af Frederiksborg-stutteriet, som af Christian V blev flyttet til Østrup allerede 1683. Den øverste halvdel af det næsten cirkelrunde slotsanlæg kan i dag genfindes i form af parterret foran Fredensborgs havefacade. Nederst til venstre for lystslottet ses en markering, der kun kan være identisk med den ottekantede sø med "Menageriøen", i dag kendt som Rosenøen, i Den Reserverede Have

og de øvrige bygninger, som er vist på kortet. Menagerianlægget var i sin tid en høj ottekantet træbygning med eksotiske dyr i bure, bl.a. ulv og bjørn, og det var placeret på en ø i en lille ottekantet sø. Efter menagerihusets nedrivning 1767 kom øen en overgang til at bære navnet "Andebakken" – i dag er den bedre kendt som "Rosenøen" – men hele anlægget har stadig den samme markante ottekantede grundform, som fremgår af det gamle kort. Hidtil har vi dog troet, at hele dette anlæg først kom til ved opførelsen af Frederik IV's nye slot.

I modsætning til lystslottets udlænger, der på kortet er vist eleveret (og endog med skorstene vist på et par af længerne – måske det kongelige køkken samt en domestiklænge?), er selve det kongelige "lysthus" (hovedbygningen) kun angivet med sin firelængede grundplan, og derfor får man ikke via det gamle kort noget indtryk af bygningens eksakte udformning. Vi ved dog fra ældre regnskabsoplysninger (1714), at (dele af) Østrup Slot har været stråtækket (udlængerne?), og to år forinden rummer amtsregnskaberne også oplysninger

om en større reparation bl.a. af køkkenfaciliteterne. Det samme gælder 1716, hvor der tilsiges 10 vogne og 24 mand til forskellige reparationsarbejder på "løst-Huuset ved Østrup". Det samlede slotskompleks fremtræder dog tilsammen langt mere omfattende, end nogen hidtil har antaget. De omkransende stalde, lader og andre udlænger i periferien må vi opfatte som stråtækte bindingsværksbygninger, men om selve lystslottet har været opført i bindingsværk eller murværk, giver kortet ikke svar på. På nordsiden af lystslottets fire længer er der vist en udbygning, som måske skal tolkes som en tårnbygning, en antagelse, som synes at kunne underbygges af andre ældre kort fra tiden umiddelbart før det nuværende Fredensborgs opførelse.

Kortet, der desværre ikke er dateret (når bortses fra Reckes oplysning om, at han har kopieret det 1794), men som utvivlsomt stammer fra tiden mellem kongens (Christian V) overtagelse af Østrupgaard i 1678 og sønnen Frederik IV's igangsætning af byggearbejderne på det nye Fredensborg i 1719 (formentlig snarest årene efter 1700), giver ikke alene grundlag for nu sikkert at placere Christian V/Frederik IV's oprindelige lystslot/jagtgård Østrup umiddelbart under og nord for det nuværende Fredensborg Slot, direkte på det halvrunde parterre nord for slottets nordfacade og eksakt placeret i det punkt, hvor slotshavens 7 alleer løber sammen. Det giver samtidig helt ny viden om, hvorfra slotsarkitekten Johan Cornelius Krieger (og Frederik IV selv) fik store dele af inspirationen til det nye slots og det tilhørende haveanlægs markante udformning.

Forbillederne til det nye slots hovedbygning er med god grund eftersporet i det nordlige Italien, hvor den unge Frederik IV på to længerevarende udlandsrejser (som kronprins 1692-93 og igen som konge 1708-09) havde suget arkitektoniske indtryk til sig. Men på grundlag af det nyfundne kort kan det konkluderes, at det slet ikke har været nødvendigt at opfinde det særprægede barokhave-anlæg omkring det nye slot fra grunden: Helt væsentlige dele af haveanlægget har allerede ligget klar på forhånd i dispositionen af det gamle Østrup Slot. Det eksisterende Fredensborg er dermed ikke alene Frederik IV's og Kriegers værk, men der er derimod tale om et nyt slot, passet fornemt ind i et allerede forud eksisterende anlæg, formentlig etableret på Østrup allerede i Christian V's allersidste år og med Frederik IV som en mulig medbygger i tiden fra hans tronbestigelse i 1699 frem til påbegyndelsen af selve Fredensborg-byggeriet i 1719-20.

Jagtvejene omkring Østrup Slot

Vi kan konkludere, at nutidens halvrunde parterre i realiteten er identisk med den nordligste halvdel af det gamle lystslots oprindelige cirkulære slotsgård (målene på det gamle kort passer næsten eksakt med parterrets nuværende bredde på knap 240 m.!) – og rester af det tidligere lystslots fundamenter (herunder den eventuelle tårnbygning) ligger måske stadig skjult under græstæppet i parterret lige nord for Fredensborg Slots havefacade.

Hertil kommer, at flere af de snorlige alleer/jagtveje gennem slotsparken er vist på kortet og dermed må antages at række helt tilbage til Christian V's jagtslot, nemlig den såkaldte Schaumbachs Allé, der oprindelig gik stik vest syd om Nordmandsdalen ned mod søen. Store dele af denne allé er i dag sløjfet og inddraget i den kongelige særhave, men en rest findes dog stadig i den vestligste del af slotshaven ud mod søen.

Kortet viser også den direkte mod nord gående vej (den oprindelige vej mellem Endrup og Østrup), der siden hen blev afløst af Jardins monumentale kæmpeallé. Yderligere viser kortet et par mellemliggende jagtveje (mod NV og SV), vist for den nordligstes vedkommende netop med den vinkel på 45 grader i forhold til anlæggets hovedakser, som vi også kender fra andre af Christian V's jagtvejsanlæg, eksempelvis i Gribskov. Det er dog et stort spørgsmål, om man virkelig tør fæste lid til denne markering. Mere troligt

Udsnit af et kort over den nordøstlige del af Sjælland, som findes i Frederik V.s Atlas. Kortet, der må dateres til ca. 1700, viser store dele af de alléforløb, vi kender fra det senere Fredensborg – og anfører i øvrigt selve "Østerup" med en signatur med et mindre (3 etagers?) tårn. Er dette det eneste billede af det oprindelige Østrup Slot, vi nogen sinde får lejlighed til at se? Bemærk også vejene fra selve Østrup henholdsvis mod syd og øst, som giver adgang til Frederik II.s Kongevej mellem Frederiksborg og Kronborg.

er det måske (baseret på de efterfølgende nævnte ældre kort), at der vitterlig har været tale om udhugninger/jagtveje med den indbyrdes vinkel på ca. 30 grader, som vi kender fra den senere slotspark. Det er værd at notere, at kortet formentlig kun medtager de udhugninger/jagtvejsanlæg, som har kunnet bruges som sigtelinier ved den lodtagning tværs over Esrum Sø, som hele kortet øjensynlig skylder sin tilblivelse.

Det falder på den baggrund helt rimeligt at tro, at store dele af den gennemgående barokhave-idé i Fredensborgs slotspark med dens radiære alleer/jagtveje, der stråler ud fra det halvrunde parterre nord for slottet, har sin oprindelse helt tilbage i det tidligere Østrup Lystslots tid.

Denne placering af det oprindelige Østrup Slot gør også beliggenheden af "Ballonpladsen" mod nordvest lige udenfor parterre-anlæggets afgrænsning noget mere forståelig. Der har hidtil været enighed om, at pladsen, der i dag fremstår som et lille (efterhånden udtørret) søanlæg med en ø i midten, såvel som selve navnet må stamme fra det gamle Østrups tid og at pladsen oprindelig har været anvendt til boldspil (boldspil foregik dengang med oppustede svineblærer – bal-

loner!). Med en disposition for det ældre slot som her anført har boldpladsen ligget i direkte tilknytning til den oprindelige cirkulære slotsgård. Dens placering synes dog umiddelbart at kollidere med en oprindelig jagtvej med 46 graders vinkel i forhold til N-S-hovedaksen, således som kortet viser.

Det gamle kort viser desværre ikke flere egentlige vejforløb omkring Østrup Slot. I betragtning af slotsanlæggets oprindeligt helt cirkulære karakter må det dog være rimeligt at spørge, om der ikke i terrænet omkring det oprindelige lystslot har været tale om en hel stjerne af jagtveje/alleer (sådan som der også findes forlydender om fra 1740'erne), dvs. om der i sin tid også har eksisteret et sydvendt modstykke til den nuværende slotshaves nord-, øst- og vestvendte alleer. Det gamle kort antyder selv eksistensen af én udaf måske flere sådanne sydvendte radiære jagtveje ved markeringen af starten på en sådan fra slotspladsens midte mod sydvest, ned forbi den ottekantede menageriø. Endvidere må vi tro, at også den nuværende Slotsgade, der er helt aksefast med det gamle anlæg, har eksisteret allerede dengang som den direkte forbindelse ned til Frederik II's gamle Kongevej mod Frederiksborg.

Øvrige ældre jagtveje/udhugninger ud i terrænet mod SV kan måske spores den dag i dag i den endnu eksisterende tydelige skellinie mellem den oprindelige "Kohave" og Rogårdens vang/jordtilliggende. Et sidste muligt jagtvejsforløb mod SØ markeres af den nuværende Tinghusvej, der i forhold til slotsanlæggets hovedakse viser et 45 graders forløb fra slotsparkens sydlige skel frem mod Frederik II's Kongevej (hovedvej A6). Dette understøttes af et overdrevskort fra 1788, der viser en gammel vej- eller skelmarkering her langs "Ole Udriders Vang", stort set svarende til et sådant oprindeligt jagtvejsforløb.

Understøtning via andre kort

Yderligere belæg for nogle af disse tanker kan i øvrigt også findes på et kort fra ca. 1700 over området omkring Esrum Sø i Frederik V's Danske Atlas, som viser stort set hele nordlige halvdel af "Stjernen" af jagtveje, netop vist med den indbyrdes vinkel på ca. 30 grader, som siden er kendt fra den senere slotspark (kortet viser dog hverken Græs Allé eller Jagt Allé). Dette kort har samtidig angivet et vejforløb, som netop må være identisk med den nuværende Slotsgade som en direkte forlængelse af den nord-syd gående akse videre op gennem Østrup Vang mod Endrup.

Kortet har i jagtvejs-stjernens midte endvidere en stiliseret bygnings-signatur, som formentlig er den eneste konkrete gengivelse, vi i dag har af Christian V og Frederik IV's Østrup Slot. Ekstra interessant er det, at Østrup-signaturen her er vist med et tårn, som måske svarer til Recke-kortets lille udbygning på Østrup Slots nordfløj.

Kortet viser også, at den øst-vestgående akse (Schaumbach Allé/Kirke Allé) har været forlænget via en lidt nordligere placeret "Kronborgport" udover Endrups overdrev i øst frem til en forening med Frederik II's gamle "Kongevej" til Kronborg omtrent midtvejs mellem slottet og Veksebo landsby. Stedet, hvor de to veje har forbundet sig med hinanden, kan med en vis sandsynlighed fastslås til et punkt umiddelbart nord for den nuværende Veksebo Gård (ved den lille "Veksebo Holm"), hvor Kongevejen endnu i dag foretager et noget umotiveret knæk. Denne hidtil ukendte vejføring, som må have tjent som den direkte vej fra Østrup til Helsingør og Kronborg, gør også navnet "Kronborgporten" på den nuværende lidt sydligere beliggende indgang til Fredensborg Slotshave noget mere forståelig.

Annie Christensen har i sin grundige gennemgang af slotsparkens historie påpeget, at "Kirke Alléen" (og forlængelsen i Schaumbachs Allé) har markant andre breddemål end havens øvrige alléer, hvilket kan underbygge, at vi her har at gøre med en helt oprindelig adgangsvej til lystslottet fra øst.

Samtidig påpeger hun, at Eremitage Allé er placeret således, at solen går ned direkte for enden af alléen, netop når sommerens lyse nætter begynder/slutter. Hun antyder

På et lidt senere rytterdistriktskort dateret 1720 – samme år som opførelsen af det nuværende Fredensborg Slot tager sin begyndelse - synes hele slotshaven med de 7 alleer/jagtveje allerede at være en realitet – og mod syd ses 3 (jagt)veje som en slags modstykker til de nordvendte jagtveje/alleer

samtidig, at denne "finurlighed" kunne sættes i forbindelse med astronomen Ole Rømer, der netop 1681 vendte hjem fra et tiårigt studieophold i Paris og efterfølgende var tæt knyttet til kongemagten frem til sin død 1710.

Hertil kan føjes, at der ved den forlængelse af Eremitage Allé, som senere gennemføres i Pibervangen i Gribskov på den anden side af Esrum Sø, af Frederik IV stilles krav om en ekstrem nøjagtighed i linieføringen, som netop kunne skyldes den slags astronomiske hensyn.

Annie Christensens opdagelse af mulige "astronomiske informationer" i strukturen i Fredensborg Slotspark kan suppleres med yderligere oplysninger, som ingen tidligere synes at være faldet over. De to hovedakser gennem slotsparken – helt tilbage til det gamle Østrups tid – nemlig aksen markeret af Slotsgade-Brede Allé og aksen, der markeres af Schaumbachs Allé og Kirke Allé, synes at være præcist orienteret efter datidens "geografisk nord":

Slotsgade-Brede Allé ligger direkte N-S, Schaumbacks Alle/Kirke Alle direkte Ø-V.

Har dette "kors" fra starten haft supplerende jagtveje med 45 graders indbyrdes vinkel, så fremtræder et oprindeligt Østrup-anlæg, der synes udformet som en enorm kompasrose, lagt ned over det oprindelige landskab engang i slutningen af 1600-tallet.

Med al respekt for de tidligere (borgerlige) ejere af Østrupgård, så er dette i givet fald et anlæg med absolut kongelige proportioner, som endnu engang kunne bringe den fra Paris hjemvendte Ole Rømer ind i billedet. Det er astronomisk viden i stor skala lagt ind i landskabet og så absolut et slotsanlæg, der helt fra Østrup-tiden har været en enevældig konge værdigt.

Spørgsmålet om det oprindelige antal af jagtveje/udhugninger i "Stjernen" omkring Østrup synes ikke her og nu at kunne afklares endeligt – men at "Stjernen" har eksisteret forud for det nuværende slots opførelse synes at være udenfor diskussion.

Villars kort fra 1720

Videre dokumentation af forholdene på stedet forud for opførelsen af det nuværende Fredensborg Slot fås via Chr. Villars rytterdistriktkort fra 1720 over det NØ-lige Sjælland – dvs. nogle få år inden Fredensborgs indvielse 1722. Her optræder derfor stadig navnet "Ostrup" – og udover en gengivelse af samtlige de 7 alleer/jagtveje, der siden hen er Fredensborg Slotsparks særkende, desuden med en markering af (mindst) 3 radiære jagtveje strålende ud fra "Stjernens" midtpunkt mod syd. Disse sydvendte jagtveje forsvandt naturligvis som følge af hele disponeringen af det nye og langt større Fredensborg Slot, der nødvendiggjorde en nærmest total omlægning af området mellem den nuværende slotspark og Frederik II's gamle kongevej, hvor siden hen Fredensborg by udviklede sig. Den nuværende Jernbanegades snorlige forløb frem til foreningen med Slotsgade-aksen må henføres hertil, ligesom en flytning sydpå af "Kronborgporten" i parkens østskel må have sin begrundelse i de fundamentalt ændrede ad-

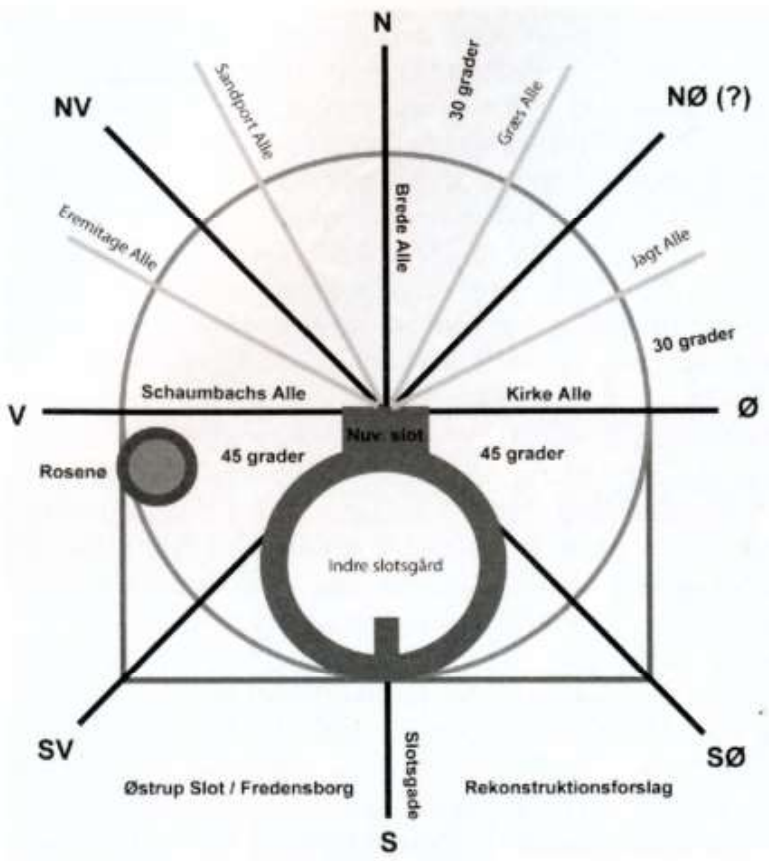
Konklusionen må dog alt i alt blive, at set hele jagtvejs-anlægget med radiær hugninger/jagtveje/alleer i hovedsage en realitet på stedet allerede i Østrup tid, og at disse anlæg efter alt at dømm blevet etableret endnu under den jagt Christian V. Det må også kunne fastsl jagtvejene gik hele kompasset rundt, de nordvendte jagtveje/alleer således o delig har haft sydvendte modstykker.

Det synes derfor at være i nogen mo med realiteterne, når flere Fredens forfattere i tidens løb har betegnet om omkring Østrup som stort set uberørt sk overdrevsagtig natur frem til det tidsp hvor Frederik IV påbegyndte opførels det nuværende Fredensborg Slot. All forud under Christian V var der tvært foregået en ganske gennemgribende ud ning af det oprindelige Østrup, som Fre IV og hans slotsarkitekt efterfølgende k bygge videre på og perfektionere ved lægningen af det nye barokslot på st Fredensborg.

En ekstra historisk dimension

Jan Steenberg når i sit store værk om densborg Slot frem til, at udformning selve hovedslottet er baseret på en s udført af Frederik IV selv i en ret ubeh som stil, hvorimod resten af selve komplekset – specielt ottekanten om den indre slotsgård og bygningerne kring ridebaneanlægget, i langt højere betegnes som Kriegers helt eget værk.

Hertil kan vi nu føje, at det sam slotskompleks i et hidtil ukendt om har taget udgangspunkt i det oprind Østrup lystslots udformning: Ikke blot halvrunde parterre foran slotsbygning ganske enkelt den nordlige halvdel a oprindelige Østrup slotsplads, men ott tens bygninger, der oprindelig indram den indre slotsplads fuldstændig, har so egentlige forlæg utvivlsomt haft den g (og større) cirkulære slotsplads med o gende økonomibygninger. Hele det opr

Her er relationerne mellem det gamle Østrup Slot og det nye Fredensborg søgt anskueliggjort. Det halvrunde parterre nord for det nuværende slot er den nordligste halvdel af den tidligere Østrup slotsplads. Det nye slots bygninger er i første byggefase (1720-24) alle placeret indenfor et rektangel, hvis mål synes hentet direkte fra den sydlige halvdel af den oprindelige slotsplads. Såvel Rosenø anlægget som bebyggelsen omkring den indre slotsgård er her gengivet som cirkler – i virkeligheden er begge anlæg ottekantede

i et rektangel, der synes udformet ud fra den sydlige halvdel af den gamle Østrup slotsplads. Og ottekanten som figur genfinder vi så i øvrigt i det ligeledes ottekantede Menageri-anlæg ("Rosenøen"), der med ét slag kan føres helt tilbage til Østrup Slots tid. Det Fredensborg-slotskompleks, der med Krieger som arkitekt og Frederik IV som en yderst interesseret og medlevende bygherre opstod i slottets første byggefase 1719-24, er ganske enkelt tegnet oveni det gamle Østrup – med bibeholdelse af hele det oprindelige Østrups hoveddimensioner. Først i de efterfølgende byggeperioder – med forlængelsen af "Røde Længe" i vest, udvidelsen af den lange stald og opførelsen af "Kancellihuset" omkring ridebaneanlægget i øst og syd samt etableringen af hele den ydre slotsgårds bygninger i syd bredte slotsanlægget sig ud over det gamle Østrups område.

Alt dette forklejner på ingen måde slotsarkitekt Johan Cornelius Kriegers egen indsats (eller for den sags skyld Frederik IVs), men det viser derimod, at der har været tale om en kontinuitet på stedet, som hidtil har været stort set ukendt for os. Krieger har fra starten arbejdet indenfor en på forhånd afstukket ramme. Det forhold giver simpelthen det nu eksisterende slots- og haveanlæg en ekstra historisk dimension – og placerer formentlig samtidig den jagtglade Christian V som en langt mere central bygherre også i det nuværende slots sammenhæng.

Det ældre kort, som vi nu kun kender i Reckes kopi fra 1794, er godt nok i en del henseender alvorligt fortegnet (specielt hvad angår den nordligste del af Esrum Sø), men som Recke selv anfører på kortets tekst: "Ved at conferere dette Kort med andre til Søen grændsende Korter haver jeg fundet nogen Afvigelse i Bugterne endskjøndt det i Hoved Distancerne er temmelig rigtig". Om kortets alder bemærker Recke videre, at "F4 (Frederik IV) skal have

kiøbt Østrup Gaard, og da er formodentlig denne Opmaaling af Søe-Etaten foranstaltet til Sikkerhed for Seiladsen paa denne Søe". Heller ikke Recke har haft specielt blik for Christian V.s uomtvistelige betydning for udbygningen af det gamle Østrup!

Kontroversen om "Kongens Vej"

Der er flere ting, der giver langt bedre mening ved en lokalisering af det oprindelige Østrup Lystslot som her nævnt. Den nordlige adgangsvej til Østrup Slot fra Endrup landsby, som er vist på kortet, må nemlig være identisk med den "Kongens Vej", som omtales flere gange i 1682-markbogens beskrivelser af de enkelte åse i den nordlige del af Østrups Snoge Vang. "Kongens Vej" har dels givet adgang direkte nordpå over Endrup videre mod Esrum (hvor andre dele af Frederiksborg-stutteriet blev installeret), dels måske formidlet adgang til "Hidsepladsen" i den nordligste del af slotsparken, som måske også er et anlæg med aner helt tilbage til Christian V.s tid.

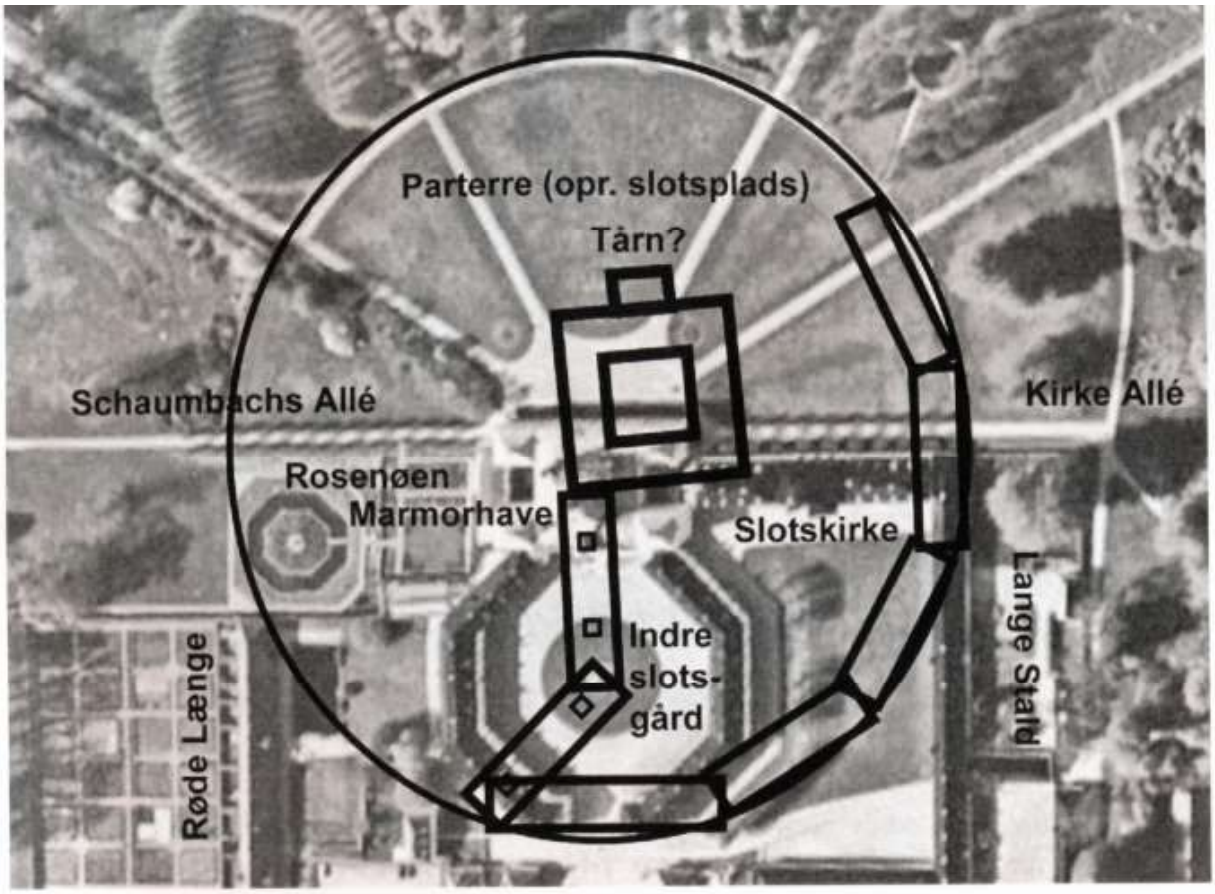
Denne "Kongens Vej" er rimeligvis identisk med den oprindelige kirkevej fra Endrup over Østrup direkte til sognekirken i Asminderød, som nogle år efter kongens overtagelse af Østrup blev lukket for Endrup-bønderne (allerede 1681-82 blev der opsat en aflåst port på stedet). Kongen havde forinden gentagne gange beklaget sig over, at bønderne i Endrup stadig benyttede deres århundredgamle vejadgang til Asminderød Kirke, som ikke blot førte dem ind på kongens enemærker, men på det nærmeste direkte ind på gårds-/slotspladsen.

Af samme grund anlagdes på kongens foranledning en helt ny vej mod syd fra Endrup landsby, som fremover skulle føre bøndernes trafik i en stor bue øst om slotsparken. Samtidig opførtes et ledhus på det sted, hvor "Kongens Vej" krydsede vangeskellet mod Endrups marker. Det pålagdes vangemanden her at sørge for, at Endrup-bønderne fremover benyttede sig af den nye vej, som er stort set identisk med den nuværende Endrupvej. Men også den eksisterende "Kirke Allé" og dennes forlængelse gennem den oprindelige "Kronborgport" frem mod Frederik IIs Kongevej må være en del af markbogens "Kongens Vej", idet markbogsbeskrivelserne og dermed den indbyrdes placering af de enkelte åse i Snoge Vangen kun giver sammenhæng, såfremt "Kongens Vej" er identisk med såvel den nordgående vej mod Endrup som den østgående mod "Kronborgporten" (se rekonstruktionsforslaget). Vi må endvidere antage, at der også fra det gamle Østrup mod syd har været tale om "Kongens Vej" (Slotsgade-forløbet), men denne del af de til Østrup knyttede "Kongeveje" har været irrelevant i forhold til markbogsangivelserne.

Kan vi genfinde Østrup Slot?

Fredensborg Slotspark er blevet omlagt og ændret i adskillige omgange, ligesom der op igennem tiden er gennemført omfattende byggearbejder og udvidelser overalt på slotsområdet. Derfor kan det naturligvis også være vanskeligt ned i detaljen at rekonstruere situationen på stedet inden 1720erne, fra hvilket tidspunkt vores viden om slottet og parken ellers er næsten komplet.

Spørgsmålet er imidlertid, om der ikke ville være mulighed for, at den her påviste placering af Østrup Slots lille firelængede hovedbygning ville kunne efterprøves ad arkæologisk vej (f.eks. ved hjælp af de moderne ganske skånsomme georadar- eller magnetometer-målinger) på parterret umiddelbart nord for det eksisterende slot. En sådan moderne påvisning og bekræftelse af det gamle korts oplysninger (f.eks. blot i form af fundamentsrester) ville naturligvis være særdeles værdifuld for øget forståelse af såvel Fredensborgs Slots som slotsparkens allerældste historie. Hele Fredensborg-anlægget er et af de danske bygningskomplekser, som vi ellers troede, at vi for længst vidste (næsten) alt om. Derfor er det dybest set ganske bemærkelsesværdigt, at der stadig i dag kan duk-

Oplysningerne, som kan udledes af kortet, som Adolph v.d. Recke kopierede i 1794, er her tegnet ind på et luftfoto over det eksisterende Fredensborg Slot. Endvidere er anført den mulige placering af de øvrige udhugninger/jagtveje omkring det gamle Østrup, som kan have givet det oprindelige anlæg en ganske speciel og næsten overdådig karakter: et absolut ikke helt lille kongeligt lystslot placeret i midten af en "jagtvejs-stjerne" bestående af måske ikke mindre end 12 radiære stråler fra slottet i stjernens midte ud igennem det omgivende terræn.
Det er i dette oprindelige lystslot-anlæg, vi formentlig skal finde store dele af grundlaget for det nuværende Fredensborgs udformning

ke hidtil ukendte arkivalier op som det her omtalte kort, der ikke blot påviser eksistensen og placeringen af en næsten ukendt forgænger for det nuværende Fredensborg, men som alt andet lige knytter en helt ny og ukendt historisk dimension til Frederik IVs og senere bygherrers ellers så velkendte og veldokumenterede barokslot.

Kildemateriale

Udskrift af markbogen for Østrup Gaard – 24. august 1682. (Fredensborg Arkiverne).

Ældre kort over Esrum Sø med omgivelser, aftegnet af A. v.d. Recke 1794. (Rigsarkivet. Rentekammeret. RKT 335,VIII.a).

Plan des Copenhagener, Frederichsburger und Cronenburger Distrikt. Anno MDCCXX aufgenommen. (Fr. IVs rytterkort, Kortsamlingen, Det Kgl. Bibliotek).

Frederik V.s Danske Atlas. Kort over det NØ-lige Sjælland, ca. 1700. (Fr. V.s Atlas, bind 37, nr. 11, Kortsamlingen, Det Kgl. Bibliotek).

Carte over Asminderød og Vexeboe Byers Overdrev. Aar 1788 opmaalt ved Johs. Goos. (Matrikelarkivet).

Desuden div. andre ældre kort over Fredensborg slot og slotspark. (Kopier i Fredensborg Arkiverne).

Gribskov i 500 år

Skovtur fredag den 30. maj kl. 15.00

Som optakt til udgivelsen af det kommende 2-binds værk om Gribskov går vi en tur med forfatteren, seniorforsker Flemming Rune i skoven.

Vi skal se på kulturspor fra 1500-tallet og frem og høre om skovens spændende udvikling fra dengang til i dag.

Mødested: P-pladsen, 1 km fra Gadevang (ved 90 graders-svinget).
Kommer man fra Hillerød, kører man mod nord ad Gadevangsvej gennem Gadevang. Kort efter slår vejen et skaprt sving til venstre, og her er den parkeringsplads, som er udgangspunkt for turen.

Turen bliver kun godt 1,5 km, men kræver godt fodtøj, da vi ikke holder os til stierne hele tiden. Vi regner med at være tilbage på P-pladsen efter ca. 2 timer, hvor vi afslutter med en øl/vand.

Deltagerantallet er begrænset til 35 og det koster 15 kr. pr. person.

Tilmelding til Torben Bill-Jessen
E-mail: tb-j@stofanet.dk
Tlf. 49 21 86 89